

*Тарас Олегович Дідич,
в.о. завідувача кафедри
теорії та історії держави і права
Київського університету права НАН України,
кандидат юридичних наук*

РОЗУМІННЯ, ТВОРЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА: ДІАЛЕКТИКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ

У сучасних умовах розбудови державності в Україні суттєво інтенсифікується процес реформування і оновлення національної законодавчої бази. Вказаний процес обумовлений трансформаційним періодом розвитку суспільства та ускладненням суспільних відносин, що вимагає не лише вдосконалення самих нормативно-правових актів, а й активізації наукових досліджень проблем формування права, правотворення та інституту реалізації права. Розвиток та вдосконалення законодавчої бази будь-якої держави безпосередньо пов'язується з явищами правотворення та реалізації права.

Проблематика розуміння, творення та реалізації права має як теоретичне, так і практичне значення. Їх дослідження забезпечує наукову основу формування системи права і системи законодавства держави, та в подальшому їх втілення в життєдіяльність суспільства.

В юридичній літературі досить ґрунтовно досліджені питання розуміння, творення та реалізації права, зокрема в роботах Н. Абдулаєва, С. Алексєєва, М. Голодного, А. Колодія, С. Зівса, В. Казимірчука, Д. Керімова, Д. Ковачева, О. Мурашина, Н. Оніщенко, А. Піголкіна, О. Скакун, Ю. Тихомирова та інших. Проте, на сьогодні в науковій юридичній літературі відчувається гострий дефіцит сучасних комплексних досліджень, які присвячені проблемам праворозуміння, правотворення та реалізації вправа в їх органічному взаємозв'язку та взаємодії.

Праворозуміння є однією з найважливіших правових категорій, що відображає одночасно як процес, так і результат цілеспрямованого пізнання права, його сприйняття, оцінку та відношення до права як до специфічного соціального явища. В юридичній літературі розрізняють два аспекти змісту праворозуміння:

1) теоретичний, що характеризується як сукупність ідей та положень, що мають завершений характер, є обґрунтованими, орієнтованими на пануюче уявлення про науку, враховують загальноприйняті способи теоретичного обґрунтування та характеризується певними методами. Таким чином, науковий зміст концепцій складає їх наукова цінність, врахування існуючих наукових ідей, можливість обґрунтування власної наукової позиції, а також заснованість на системі загальноприйнятих методів, які характеризуються як методологія;

2) ідеологічний, що обумовлюється наявністю різноманітних правових шкіл, які мають плюралістичний характер та надають можливість вивчити не лише право як багатоаспектну категорію, а й сформулювати напрямки практичного втілення правових приписів. Ідеологічний зміст праворозуміння характеризує право як елемент правової ідеології, яка в свою чергу є елементом ідеології суспільства та визначає аспекти функціонування права як засобу надання суспільству рис системності.

Наукові юридичні дослідження державно-правових інституцій як правило засновуються на теоретичному аспекті праворозуміння, як засобу узагальнення поглядів філософів, державних діячів та науковців щодо тієї проблеми, яка досліджується. Однак, на сьогодні, доцільним є активізація і застосування ідеологічного аспекту праворозуміння як основи інституційного дослідження державно-правових категорій і явищ, що засновується на відповідних школах праворозуміння.

Загальновизнаною в межах юридичної науки є думка про те, що метою правотворення є формування досконалої правової системи, придатної для розбудови демократичної, соціальної, правової держави та громадянського суспільства, а також втілення поточних та перспективних вимог і потреб розвитку суспільства у змісті правових приписів. Абсолютно справедливим є твердження про те, що суспільство як цілісна соціальна система вимагає свого упорядкування, що здійснюється шляхом вивчення і аналізу соціальних протиріч за допомогою створення та закріплення певної оптимальної моделі суспільної поведінки [13, с. 6], і саме завданням науки права є побудова ідеальної моделі норм суспільної поведінки [8, с. 79]. Саме ця теза є досить актуальною для України на сьогодні та вимагає проведення комплексного вивчення явища пра-

вотворення, на підставі якого необхідно виробити ефективні шляхи удосконалення системи нормативно-правових актів України з метою формування комплексу ідеальних «моделей суспільного порядку (розвитку)», а також втілення їх у життєдіяльність суспільства, держави і громадян. Отже, саме розуміння права є гносеологічною основою його творення, яке є особливим різновидом діяльності щодо вироблення моделі загальнообов'язкової поведінки, в якій втілюються всі закономірності його розуміння.

Вітчизняна юридична література характеризується наявністю різновекторних дискусійних підходів до розуміння феномену правотворення, яке визначається як: специфічна технологія, змістом якої є сукупність суспільних відносин, що націлена на вирішення певних завдань щодо вивчення суспільних відносин, прийняття рішення про розробку проекту нормативно-правового акту, проведення його розгляду, затвердження та введення в дію тощо [4, с. 73]; форма взаємодії об'єктивних і суб'єктивних факторів суспільного розвитку, що обумовлені загальнокласовими (загальнонародними) інтересами, в процесі якої відбувається формування правосвідомості і волі пануючого класу шляхом правотворчого волевиявлення уповноважених державою суб'єктів та подальшу об'єктивацію вказаного правотворчого волевиявлення у вигляді нормативно-правового акту [12, с. 28-29]; легітимна діяльність індивідів та їх об'єднань, у результаті якої під впливом певних об'єктивних потреб стихійно формуються правові відносини, природою яких є правосвідомість, що у подальшому санкціонується державою [5, с. 15-34]; гносеологічний акт усвідомлення соціальної дійсності з метою її коригування шляхом прийняття юридичних норм [3, с. 9]; процес формування державного волевиявлення [10, с. 309]; легітимна діяльність індивідів та їх об'єднань, у процесі якої під впливом певних об'єктивно обумовлених потреб стихійно формуються правові відносини, які в подальшому санкціонується державою [6, с. 225].

На нашу думку, творення права являє собою особливий різновид юридичної практичної діяльності, який має творчий інтелектуальний характер та пов'язаний з розробкою, обговоренням, прийняттям та введенням в дію правових норм у вигляді форм (джерел) права, що обумовлений рівнем суспільного розвитку та забезпечує прямопропорційну залежність між потребами суспільства та адекватним якісним рівнем законодавчої бази.

Цінність і соціальне призначення права, насамперед, має свій прояв в процесі реальної дії правових норм, тобто їх поширення на суспільні відносини. Право є справжнім регулятором суспільних відносин лише у випадку його практичної поширеності на суспільні відносини, що надає змогу втілити волю правотворця у реальне життя суспільства, тим самим забезпечивши відповідний правовий ефект, що був закладений в основу прийняття самої норми права.

Реалізація права як цілеспрямована результативна діяльність характеризується наступними аспектами: по-перше, реалізація права надає змогу втілити вимоги правових норм у життєдіяльність суспільства, держави і окремих громадян; по-друге, реалізація права забезпечує втілення вимог правових норм виключно у правомірній поведінці суб'єктів права; по-третє, реалізація права відображає досконалість правових норм, що реалізуються, та визначає недоліки правового регулювання в цілому; по-четверте, здійснюється у чітко визначених формах і у чітко визначеному порядку, що характеризує її як офіційну діяльність; по-п'яте, надає змогу суб'єктам права реалізувати свої потреби й інтереси у законних формах та забезпечити їх непорушність і захист; по-шосте, відображає стан сприйняття правових норм суб'єктами права, характеризує рівень правової культури суб'єктів права.

В юридичній літературі склалося декілька підходів до визначення поняття «реалізація права», що пояснюється складністю суспільних відносин, які регулюються за допомогою права, а також багатоаспектністю форм реалізації права. Так, реалізація права характеризується як:

– втілення правових норм та принципів у правомірній поведінці суб'єктів права, в їх практичній діяльності та у правовідносинах (О. Скакун) [11, с. 625];

– втілення положень правових норм у фактичній діяльності (поведінці) суб'єктів права (М. Кельман, О. Мурашин) [9, с. 409];

– поведінка суб'єктів права, в якій втілюються приписи правових норм (правомірна поведінка), практична діяльність людей щодо здійснення суб'єктивних прав та виконання юридичних обов'язків. Іншими словами, реалізація права являє собою втілення у поведінці людей тих вимог, які у загальній формі виражені в нормах права (А. Головістікова) [2, с. 548];

– втілення приписів права у правомірній діяльності учасників правовідносин. Реалізацією права охоплюється процес трансформації вимог закону у правомірну поведінку (В. Червонюк) [15, с. 506-507];

– спеціальна поведінка суб'єктів права, в якій втілюються приписи правових норм як форми практичної діяльності щодо здійснення прав та виконання юридичних обов'язків (А. Венгеров) [1, с. 497];

– втілення приписів права у поведінці людей (В. Хропанюк) [14, с. 256];

– процес втілення приписів правових норм у поведінку суб'єктів права та їхню практичну діяльність зі здійснення суб'єктивних прав та виконання юридичних обов'язків (Р. Калюжний, С. Тимченко, Н. Пархоменко, С. Легуша) [7, с. 206].

Таким чином, реалізація права надає змогу забезпечити втілення вимог права в життєдіяльність суб'єктів права та зумовлює стан законності і правопорядку у суспільстві.

Реалізацію права можливо розглядати як процес і як кінцевий результат. Реалізація права як процес може мати:

– об'єктивну сторону, змістом якої є забезпечення певними правовими засобами, у певній послідовності, чітко визначені строки та в місці правомірних дій суб'єктів;

– суб'єктивну сторону, змістом якої є ставлення суб'єкту до правил поведінки, що встановлені правовими нормами, його волевиявленням відповідно до цих приписів;

– як кінцевий результат, реалізація права характеризується як певний стан досягнення максимальної повної відповідності між вимогами правових норм та фактичними суспільними відносинами.

Таким чином, реалізація права являє собою процес та результат втілення правових норм і принципів права у правомірній поведінці суб'єктів права, що має на меті настання певних юридичних наслідків, здійснюється у різних формах, зумовлених специфікою правових норм, засобів правового впливу на поведінку суб'єктів, а також особливостями суспільних відносин, які регулюються правом.

З огляду на вище викладене можна констатувати, що закономірності взаємозв'язку розуміння, творення та реалізації права постають у вигляді наступних положень:

1) праворозуміння, правотворення та реалізація права є правовими явищами, оскільки визначають закономірності розуміння, створення та подальшого поширення на суспільні відносини одного й того ж явища – права;

2) праворозуміння, правотворення та реалізація права є тими явищами, що зумовлені розумовою діяльністю людини, тобто мають інтелектуальний характер;

3) праворозуміння, правотворення та реалізація права є різновидами юридично значимої діяльності, оскільки пов'язані із змінами правової дійсності;

4) праворозуміння, правотворення та реалізація права мають цілеспрямований, результативний характер, оскільки націлені на вдосконалення розвитку та функціонування права як засобу соціального регулювання;

5) праворозуміння є основою для виокремлення та обґрунтування закономірностей зародження виникнення, розвитку, функціонування та вдосконалення права, а правотворення і реалізація права засновані на результатах праворозуміння та характеризують практичну сторону створення та впливу права на суспільні відносини.

Список літератури:

1. Венгеров А. Б. Теория государства и права: [учебник для юрид. вузов] / А. Б. Венгеров. – 5-е изд., стер. – М.: Омега-Л, 2008. – 608 с.

2. Головистикова А. Н. Проблемы теории государства и права: [учебник] / А. Н. Головистикова, Ю. А. Дмитриев. – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – С. 548.

3. Дмитриевцев К. Н. Процесс правотворчества в Российской Федерации: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений» / К. Н. Дмитриевцев. – Нижний Новгород, 1994. – 24 с.

4. Дрейшев Б. В. Правотворческие отношения в советском государственном управлении / Б. В. Дрейшев. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1978. – 118 с.

5. Дробязко С. Г. Правообразование, правотворчество, правоустановление, их субъекты и принципы / С. Г. Дробязко // Право и демократия: [сб. науч. трудов] / [ред. кол. В. Н. Бибило, Г. А. Шумак, С. А. Балашенко]. – Мн., 2003. – Вып. 14. – С. 15-34.

6. Дробязко С. Г. Общая теория права: [учебное пособие] / С. Г. Дробязко, В. С. Козлов. – Мн.: Изд-во Амалфея, 2005. – 326 с.

7. Загальна теорія держави і права: [навчальний посібник] / Р. А. Калюжний, С. М. Тимченко, Н. М. Пархоменко, С. М. Легуша. – К.: Вид. Палівода А. В., 2007. – 408 с.

8. Казимирчук В. П. Право и методы его изучения / В. П. Казимирчук. – М.: Юрид. лит., 1965. – 234 с.

9. Кельман М. С. Загальна теорія держави і права: [підручник] / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин. – К.: Кондор, 2005. – 640 с.
10. Проблемы общей теории права и государства: [учебник для вузов] / [под общ. ред. В. С. Нерсесянца]. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА*М, 1999. – 657 с.
11. Скакун О. Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс): [учебник] / О. Ф. Скакун. – Х.: Эспада, 2007. – 829 с.
12. Степанян В. В. Теоретические проблемы правообразования в социалистическом обществе / В. В. Степанян. – Ереван: Изд-во Армянской АН, 1986. – С. 28-29.
13. Тихомиров Ю. А. Теория закона / Ю. А. Тихомиров. – М.: Наука, 1982. – 182 с.
14. Хропанюк В. Н. Теория государства и права: [учебник] / В. Н. Хропанюк. – М.: Интерстиль, Омега-Л, 2008. – 782 с.
15. Червонюк В. И. Теория государства и права: [учебник] / В. И. Червонюк. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 707 с.

Дідич Т. О. Розуміння, творення та реалізація права: діалектика взаємозв'язку

У статті автором досліджуються питання сутності розуміння, творення та реалізації права, охарактеризовано їх значення та виокремлено особливості їх взаємодії.

Ключові слова: правотворення, праворозуміння, реалізація права.

Дидыч Т. О. Понимание, творение и реализация права: диалектика взаимосвязи

В статье автором исследуются вопросы сущности понимания, создания и реализации права, охарактеризованы их значения и выделены особенности их взаимодействия.

Ключевые слова: правотворчество, правопонимание, реализация права.

Didych T. Understanding, creation and implementation of the law: the dialectics of the relationship

In the article the author examines the questions the essence of the understanding, development and implementation of the law, are characterized by their values and highlights the features of their interaction.

Key words: law-making, legal understating, the implementation of law.